



*Tegning af Ib Katznelson fra Theresienstadt udført af Rose-Marie Gompertz. Privateje.*

# En tegning og en tegner

Som lille dreng blev Ib Katznelson og hans familie i efteråret 1943 taget til fange for senere at ende i koncentrationslejren Theresienstadt. I lejren blev han tegnet af en ung hollandsk pige. I 2013 efter næsten 70 år mødes de to igen.

*Af Ib Katznelson*

Om aftenen den 4. oktober 1943 skulle der afgå en transport med 27 jøder fra havnen ud for Syrefabrikken på Amager. Vejret den aften var udmærket. Temperaturen var over 10 grader, der var ikke megen nedbør, og vinden var jævn til frisk. Så alt i alt kunne det blive en overfart under vejrmæssigt rimeligt gode forhold.

Men det skulle gå anderledes.

To stikkere havde henvendt sig til Gestapo på Dagmarhus og stukket transporten i den tro, at de kunne vente at få 50 kr. for hver arbejdsdygtig jøde, tyskerne kunne få fat på.

Ved den dramatiske aktion mod fabrikken den aften blev operasangeren Regina Phiffer Madsen dræbt.

Mine forældre, bedsteforældre og jeg, der dengang var knap 2 år gammel, blev anholdt, lige inden vi nåede frem til Syrefabrikken. Enkelte af de anholdte blev løsladt efter kort tid, mens de fleste efter en uges ophold i Horserødlejren blev ført til Theresienstadt den 12. oktober.

Mine forældre og jeg blev sammen med 16 andre tilbageholdt i Horserød helt til den 24. november. Nazisten Paul Henning, der forhørte fangerne i

Horserød, har måske været i tvivl om, hvor vi skulle placeres i det kringlede nazistiske racesystem, og derfor ikke ekspederet os videre til Theresienstadt sammen med de øvrige allerede den 12. oktober.

I nærheden af Berlin havde et bombeangreb ødelagt nogle af skinnerne, så transporten videre til Theresienstadt akut måtte afbrydes. Mændene blev ført til kz-lejren Sachsenhausen. Kvinderne og børnene, herunder min mor og mig, blev ført til kz-lejren Ravensbrück. Bortset fra os kom de andre videre til Theresienstadt midt i januar 1944. Diffteri, skarlagensfeber og tuberkulose førte til, at vi to blev tilbageholdt i fængslet i Ravensbrück i 5 måneder. Den 24. april blev vi fundet raske nok til, at tyskerne kunne føre os videre til Theresienstadt, hvor vi blev genforenet med familien.

Røde Kors-pakkerne har nok gjort sit til, at jeg den 19. februar 1945 ikke så helt så medtaget ud, som beretningerne fra vores ankomst til Theresienstadt ellers fortæller. Det kan man se på blyantstegningen af mig.

Det var en ung hollandsk pige, der tegnede den, sagde min mor. Af signaturen fremgår det, at den blev tegnet i Theresienstadt af RMG. Jeg har aldrig hæftet mig ved den lidt sparsomme signatur, før jeg

fik en e-mail fra Silvia Goldbaum Tarabini Fracapano, der tidligere havde fået en kopi af tegningen. Silvia skrev:

*“Jeg har i øvrigt fundet frem til, hvem der har tegnet portrættet af dig. Det er en hollandsk kunstner, jeg tror faktisk hun stadig lever, der hedder Rose-Marie Gompertz – efter krigen blev hun gift Rose-Marie Sterenberg-Gompertz. Jeg har faktisk fået tegninger af et andet barn (Rachel Wallach, som blev født i Theresienstadt), som også er tegnet af hende.”*

Jeg fandt Rose-Marie nævnt på en hollandsk hjemmeside for et kunstgalleri i Marum, en lille by i den nordøstlige del af Holland. Jeg ringede til hende, og vi fik en god snak i telefonen. Hun var naturligvis meget overrasket over pludselig at få en opringning fra Danmark om en tegning, hun havde lavet for 68 år siden. Hun kunne intet huske om den konkrete tegning, heller ikke, da jeg sendte hende en kopi af den.

Hun fortalte, at hun hele sit liv havde levet af at tegne, og at hun i Theresienstadt tegnede portrætter, så snart det lykkedes for hende at få fat på noget papir. Så på grund af den megen tegneaktivitet, og fordi der var gået næsten 70 år, er det ikke så svært, at hun ikke kunne huske mig. Vi aftalte, at jeg skulle besøge hende, og i september 2013 kørte min kone og jeg til Holland.

Rose-Marie, som bliver kaldt Rite af venner og bekendte, var kort før vores besøg kommet på plejehjem i Drachten. Hun kunne næsten intet se på det ene øje, og havde kun 30 pct. syn på det andet, men selv om hun klart var alderdomssvækket, så fortalte hun på en medrivende måde om sine oplevelser i den hollandske modstandsbevægelse, indtil hun blev arresteret og ført til Theresienstadt i efteråret 1944.

Hun er nu 93 år, og hun, som min mor altid har omtalt som en ung hollandsk pige, var altså kun 3 år yngre end min mor. Rite fortalte, at hun i mange år efter krigen holdt foredrag for blandt andre sko-

leelever om sine oplevelser under krigen, og der har i hollandske aviser også været flere interviews med hende.

Selv om hun var noget påvirket af den nylige indflytning på plejehjemmet, var det klart for os, at vi sad over for en varm, levende og karismatisk personlighed. Én af hendes kunstner venner, som var sammen med os ved besøget, sagde, at Rite ville have været en engel her på jord, hvis nogle sådanne fandtes.

I Rites officielle dokumenter var hun betegnet som 55 pct. jøde. Hendes fire jødiske bedsteforældre var døbt, og hendes far var også blevet døbt som barn. Hun var også selv døbt, følte sig ikke jødisk, og havde ikke meget kendskab til jødedommen. Rite tilhørte den gruppe hollandske kristne, der betegnes som ”de døbte jøder” eller ”de protestantiske jøder”, og som i lang tid var beskyttet i Holland og senere i Theresienstadt mod videre transport.

Familien boede i Naarden før krigen. Faderen var en slags repræsentant for de døbte jøder i relation til Det Jødiske Råd. Som det skete for alle jøder i Holland, blev også Rites familie forflyttet til Amsterdam, hvor det var nemmere for besættelsesmagten at kontrollere jøderne. Da faderen blev syg og døde i 1943, mistede hendes mor sin beskyttelse som protestantisk jøde og blev ført til Westerbork. Westerbork var i starten en flygtningelejr, hvor tysk-jødiske flygtninge blev anbragt før krigen. I juli 1942 blev lejrens status ændret til transitlejr, hvorfra jøder og sigøjnere blev sendt østpå.

Samme år blev hendes søster og hun selv arresteret af den hollandske sikkerhedstjeneste. De var overbevist om, at deres dokumenter ikke var ægte. Sikkerhedstjenesten kontaktede Haags kommune, og det blev konkluderet, at de var 100 pct. jøder. Sikkerhedstjenesten var meget stolt over dette resultat, hvilket fik Rite til at spørge dem, hvor meget de fik i betaling pr. jøde. Svaret var 15 gylden. De blev ført til et teater i Amsterdam, hvortil de hollandske



jøder blev ført, inden de blev transporteret videre til Westerbork. Det lykkedes imidlertid Det Jødiske Råd at smugle dem til en jødisk børnehaven på den anden side af vejen.

Rite kom ret tidligt ind i illegalt arbejde og brugte dæknavnet Lisbeth. Det var hendes evner som tegner, der kunne bruges. Hun arbejdede i stor stil med at forfalske papirer og pas. Hun blev standset ganske mange gange, når hun færdedes rundt i Amsterdam. *“Det må have været på grund af mit jødiske udseende”*, siger hun smilende, og henviser til formen på sin næse. *“Mine søstre, der ikke ser sådan ud, blev aldrig standset og undersøgt”*.

Hun havde ved flere lejligheder været ret chokeret over at se jødiske familier med børn blive slæbt ud på gaden og tilbageholdt, og havde haft lyst til at skride ind. Hun var imidlertid kommet til den konklusion, at hun i så tilfælde selv ville være blevet

arresteret, og at hun ville være til større gavn ved at fortsætte med sit illegale arbejde. Når hun blev standset, blev hun altid reddet ved at have papir på, at hun var protestantisk-jøde. En enkelt gang var det ved at gå galt. Hun havde en større mængde illegale pas og papirer indenfor på brystet. Det lykkedes hende at komme på et toilet, hvor hun fik revet alt i stykker og skyllet ud.

I april 1944 blev hendes gruppe forrådt, hun blev arresteret og anbragt i Westerbork, hvor hendes mor også var. Rite fortalte mig, at det underligt nok havde været en slags lettelse at blive arresteret, idet det gjorde det lettere for hende at bære den skyld, hun følte ved ikke at have hjulpet, når børn blev slæbt ud på gaden og arresteret.

På trods af at Westerbork var en koncentrationslejr med alt det, der fulgte, syntes Rite alligevel, at det var til at holde ud. Det værste var, at de hele tiden

skulle sige farvel til nogen, der blev transporteret østpå. De vidste, at det var alvorligt, men den fulde rækkevidde stod dem ikke klart.

I september 1944 blev hun og hendes mor sammen med ca. 4.900 andre også sendt af sted fra Westerbork. Transporten foregik i et tog, beregnet til dyretransport. De par dage rejsen varede, fik de af og til lidt vand og brød, og der var kun én spand, som kunne bruges som toilet.

I Theresienstadt blev de anbragt på et loft. Sengene var med strå, fyldt med lopper og lus. Hun fortalte, at hun arbejdede to gange otte timer om dagen. Det ene skift arbejdede hun i "Glimmer". Glimmer er et stof, der består af tynde lag af silikatminerale. De fik det som sten, og det skulle spaltes meget fint. Det er kemisk stabilt og anvendes blandt andet i højfrekvensudstyr. Mange af de danske kvinder i Theresienstadt arbejdede også i "Glimmer". Rite mente ikke, at tyskerne brugte det til noget. Det blev blot samlet sammen og lagret. Selv om hun måske har haft "turnus" sammen med danske kvinder, har de næppe haft kontakt. Rite sagde, at de i Theresienstadt levede i meget adskilte grupper, og hun var sammen med protestant-jøderne. Og kontakt i øvrigt havde hun ikke med eksempelvis danskerne. Lidt må der dog have været i og med, at hun tegnede mig.

Det andet skift på otte timer arbejdede hun med at dele mad ud, det vil sige at hælde suppe op i skåle til folk. Hun fortalte, at indimellem kom der nogen, der ikke havde en skål, og de fik så suppen hældt op i en tragt af avispapir, de havde lavet. Hun smilede, da hun talte om dette arbejde, fordi det gav hende mulighed for lidt ekstra mad, da der ofte var lidt rester tilbage i gryderne.

Senere blev hun sat til at læsse æsker med aske på trækvogne. Æskerne skulle så smides i Eger, en biflod til Elben, for at skjule, hvad der var sket. På hver æske var der et navn. Det var tusindvis af æsker, der blev smidt i Eger. Æskerne gik fra hånd til hånd

fra trækvognen til floden. En gang var der en pige længere fremme i rækken, der brød sammen i gråd. Hun havde set en slægtnings navn på æsken.

Det lykkedes hende indimellem at få noget papir fra administrationen i Theresienstadt, hvilket gav hende mulighed for at tegne portrætter. Hun sagde, at der var masser af skriveredskaber at få i Theresienstadt. Hun kunne ikke helt huske det, men ville ikke udelukke, at hun tegnede med nogle af de redskaber, hun havde brugt i sit illegale arbejde.

Hun tegnede aldrig for at kunne bytte tegninger med for eksempel mad eller andre meget eftersurgte ting i Theresienstadt.

Udover tegningen af mig er der bevaret flere af hendes børnetegninger på Ghetto Fighters House i Israel. I privat eje er også nogle tegninger af Rachel Wallach, som blev født i Theresienstadt af forældre, som var deporteret fra Danmark.

Kort tid før befrielsen blev hun sat til at bygge barakker. Hun er overbevist om, at formålet var at bygge barakker til gaskamre.

Selv om hun ingen speciel kontakt havde med danskerne, var hun alligevel meget optaget af begivenheden, da danskerne blev hentet af De Hvide Busser. Hun fortalte, at hun var meget glad på danskernes vegne, og hun vinkede farvel til dem. Hun nævnte i samtalen, at der gik et rygte i lejren om, at én af busserne var blevet bombet undervejs, hvilket chokerede dem meget.

Omkring tre uger efter danskerne havde forladt Theresienstadt, blev lejren befriet. Rite talte – stadig berørt – om begivenhederne kort før lejren blev befriet af russerne. Tyskerne bragte hen mod slutningen af krigen en stadig strøm af jødiske fanger til Theresienstadt fra andre KZ-lejre, og de var nærmest muselmænd. Efter lejren var blevet befriet, var det





praktisk talt umuligt at give dem indsprøjtninger, da der næsten ikke var noget kød mellem huden og knoglerne. Hun var også selv voldsomt underernæret og havde tyfus.

Hun sluttede med at sige, at hun aldrig vil glemme den periode, selv om hun aldrig var blevet slået eller tortureret, og ikke havde set andre blive det. Mange andre har oplevet meget værre ting. *“Jeg var heldig”,* sagde hun, *“men jeg må være ærlig. Jeg var en kujon, og jeg tog ikke nogen risici.”*

Hun var overbevist om, at hun ikke endte i Auschwitz, fordi hun tilhørte gruppen af protestantjøder. Og hun var overbevist om, at havde krigen varet lidt længere, var de alle endt i gaskamrene.

*Billedet af Rachel Wallach er venligst tilsendt af Silvia Goldbaum Tarabini Fracapane. Originalen tilhører Rachel Wallach Streich.*